Až půjdem po Václaváku...¹

Obraz návratu československých legionářů do vlasti v jejich vzpomínkách a autobiografických románech

Dalibor Vácha

13. června 1920 jsme vstoupili na rodnou půdu, a to v pohraniční stanici Dvořišti, v jižním cípu Čech. Byla to pro nás, vojáky ze Sibíře, posvátná a nezapomenutelná chvíle. Byl to krásný letní den, sváteční, byla neděle. Příroda byla, jako by byla slavnostně naladěna a ve svátečním hávu. Nad žírnými lány jižních Čech se klenula blankytně modrá obloha, nezkalená jedinou chmurou, ani jediným mráčkem. Slunce mile hrálo, jako by vědělo, že přicházíme z chladné a drsné Sibíře, že toužíme po hřejivém teple...

Metoděj Pleský²

Ve snech jsem slychal nářek zraněných i s nešťastným učitelem Pištěkem, kterého jsem měl tak rád a jemuž jsem se pokoušel znovu marně pomoci. Nejhorší byly sny o bodákových útocích ... kdy jeden za druhým

1 „Až půjdem po Václaváku! šeptali si kluci v mokrých borispolských zemljankách...” (VLAŠÁK, Rudolf: Naši kluci doma. In: TÝŽ: Houpačky na magistrále: Humoresky z Ruska i z vlasti. Praha – Čáslav, Za svobodu 1927, s. 337.)

2 PLESKÝ, Metoděj: *Velezrádci*, sv. 5: *Na Sibíři. Vzpomínky ze světové války 1918–1920*. Praha, L. Mazáč 1938, s. 242.

*s vyvalenýma očima a otevřenými ústy probodnut padal
bezmocně ve smrtelném chrapotu k zemi. (...) A jako
schválně pronásledoval mě občas příšerný obraz, jak jeden
voják, nemoha vytáhnout z těla nepřítelova svůj bodák,
stoupne si na umírajícího a tak vši silou vyrve bodák
i s kusy lidského, ještě živého masa, z něhož kape teplá
krev. Při takových snech jsem se rozčilením často probouzel,
ale co to bylo platné, když jsem za chvíli usnul a strašný
sen pokračoval dál! (...) První měsíce po návratu z války
jsem „bojoval“ s nepřítelem někdy i třikrát za týden. (...)
V jedenáctém roce svého pobytu ve vlasti jsem již úplně
uklidněn, přece však ještě několikrát do roka se mi
ve spánku objevují válečné hrůzy.*
Karel Svoboda³

Obě citace použité jako motta tohoto článku jsou ukázkami z dlouhé řady vzpomínek, které lze najít k tématu návratu československých dobrovolců z Ruska do vlasti. Reprezentují ovšem svým emocionálním vyzněním protikladné typy takových vzpomínkových textů, mezi nimiž se legionářské reflexe většinou odvíjely.

Úvodní poznámky

Převážná většina československých vojáků se z Ruska vracela do osvobozené vlasti v průběhu let 1919 a 1920. Paradoxně tak dorazili domů až po propuštěných zajatcích, kteří na Sibiři a jinde odmítali do československých jednotek vstoupit. A pochopitelně, přeživší bývalí vojáci rakousko-uherské armády už byli těž dávno doma. Ironií osudu se tak naplnily předpovědi některých škarohlídů, kteří při náboru do československých jednotek v Rusku značně zpochybňovali důvody k převlečení do ruské uniformy. První transporty takzvaných invalidů a přestárlých legionářů se dokonce setkávaly s nechápavým překvapením domácích obyvatel, kteří se podívovali, jací to „zajatci“ se zase vracejí z Ruska.⁴

Tato studie se z větší části nezabývá osudem jednotlivců (nebo malých skupinek), kteří se do Československa dostali jinak než v rámci organizovaných transportů. Jejím cílem je předestřít a analyzovat vlastní obraz návratu do vlasti u mužů, kteří nastoupili ve Vladivostoku na zaoceánské parníky, aby po kratší či delší cestě vystoupili

3 SVOBODA, Karel: *S vichřicí do dvou světadílů: Dokumentární historie ruského legionáře*. Praha, Professional Publishing 2006, s. 206 (1. vydání Vyškov, F. Obzina 1931).

4 „Jacípak zajatci? Copak československý voják, který bojoval v Zborova, Bachmače a na Sibiři, je nákej zajatec? To si nás nepleťte s ‘také Čechy’, kteří se vrátili do Austrie nebo dřepí v zajetí podnes, ač mohli být již stokrát mezi námi. Jsme českoslovenští vojáci nebo ruští legionáři, jak nás nazvali tady, a titulem zajatec se nám nikdo nezavděčí.“ (ZEMEK, Oldřich: *Světovým požárem: Paměti*. Praha, Ústřední legionácké nakladatelství 1929, s. 477.)

z vlaků na území státu, jenž pomáhali vybojovat. Rozhodně se nejedná o faktografickou studii s touhou přesně časově zařadit příjezd každého jednotlivého transportu a rozebrat jeho složení z hlediska jednotek a zbraní, případně stanovit, do jakých posádek jednotky byly odveleny a podobně.

Zvolená pramenná základna, kterou tvoří vzpomínky dobrovolců, případně jejich beletrizované memoáry, dovoluje analyzovat pouze pozdější náhledy vojáků na jejich první chvíle v Československu, zároveň ale nabízí možnost ukázat stereotypy spojené s více či méně literárním popisem této události. Z legionářských sebereflexí zprostředkovaně promlouvá skupinový prožitek prvních hodin, dnů či týdnů, maximálně měsíců ve vlasti, časový odstup ovšem do nich vnášel vědomí následujících dějů. Do obrazu vlastního návratu do vlasti se tak promítlo mnoho dalších faktorů, které různými způsoby transponovaly původní prožitek a zamlžily jeho „autenticitu“ (ať už je toto produktivní utváření paměti ve sledovaných textech přiznané, či nikoli), na druhé straně to však pomáhá rekonstruovat podoby, jak zpětně nahlíželi dobrovolci sami na sebe a své válečné zkušenosti, a také nepřímou osvětlit procesy začleňování dobrovolců do mírové společnosti.

Nelze přitom často rozhodnout, nakolik si vzpomínky pisatele uchovávají původní zabarvení a do jaké míry jsou zasaženy dobovými stereotypními obrazy nedávné minulosti. To by snad bylo možné v některých případech vysledovat konfrontací s archivními materiály či prameny soukromé povahy, jako jsou nevydané deníky a korespondence. Jak je zřejmé z následujícího výkladu, mnohé popisy s sebou nesou neustále se opakující představy, často i identické slovní obraty. Otázkou pak zůstává, zda se jedná o (spíše vědomé) převzetí určitého způsobu vyjadřování jako šablony umožňující vřadit vlastní zkušenost do obecnějšího rámce, nebo o (spíše podvědomé) použití takovéto rétoriky k vystižení přibližně podobných vlastních myšlenek.⁵

Prameny a literatura

Pramenná základna k problematice československých legií je vlastně nepřeborná, jak už to u moderních dějin bývá. Následující studie se z hlediska zdrojů nijak nevy-
myká z autorova výzkumu legií posledních několika let.⁶ Byla vytvořena na základě

5 Drobná poznámka terminologická: zatímco vojáci československého vojska na Rusi sami sebe označovali jako „dobrovolce“, československé prostředí doma jim přisoudilo označení „legionáři“. Původ domácího označení je zjevný, odkazuje na rotu Nazdar ve francouzské Cizinecké legii. Původně byli ruští dobrovolci rozčleni označením „legionáři“ (Cizineckou legii vnímali značně negativně), ale postupem času si na ně zvykli. V předkládané studii jsou používány výrazy „legionář“, „dobrovolce“, „československý voják“ jako vzájemně zaměnitelná synonyma bez jakékoliv další konotace. Podobně je nutné zdůraznit, že termín „nacionalismus“ je v textu užíván zcela neutrálně, bez pozitivního či negativního zabarvení.

6 Viz zejména VÁCHA, Dalibor: *Bratrstvo: Všední a dramatické dny československých legií v Rusku*. Praha, EPOCH 2015; TÝŽ: *Ostrovy v bouři: Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)*. Praha, EPOCH 2016. V obou knihách se nalézá rozsáhlá bibliografie, obsahující převážnou většinu literárních pramenů použitých i v této studii.

souboru pramenů osobních, převážně vydaných (nejčastěji vzpomínky) a rozsáhlé sbírky románů spadajících do takzvané legionářské literatury (tedy románů a dalších beletristických textů tvořených legionáři o legionářích). Specifický pramen v tomto souboru tvoří časopis *Sibiřská 5*, který navazoval na tradici frontových časopisů vycházejících téměř po celou dobu pobytu vojáků na ruském území a na lodích cestou do vlasti.

K legionářským literátům patřili kromě nejznámější trojice Josef Kopta, František Langer a Rudolf Medek mnozí další, jejichž jména dávno upadla v zapomenutí. Byli to například Pavel Fink, Adolf Zeman, Metoděj Pleský, Václav Valenta-Alfa nebo pro tuto studii důležitý „psavec“ Rudolf Vlasák. A to zmiňuji jen ty, kteří vydali více než jednu knihu. Jejich texty jsou ovšem mnohdy pro výzkum důležitější než díla Medkova, Langerova nebo Koptova, jejichž ambice měly více umělecký charakter. Někdy se jen obtížně rozhoduje, zda to či ono dílo je spíše románem, či beletrizovanými vzpomínkami, z hlediska výzkumu legionářské mentality nebo každodennosti je však podobná kategorizace bezpředmětná.

Za legionářskou literaturu lze považovat každý literární útvar, který byl napsán o legionářích autorem s osobní zkušeností služby v československém vojsku na Rusi (případně ve Francii, Itálii, Srbsku či kdekoli jinde). Z hlediska záměru této statě se práce s autobiograficky laděnými romány nebo povídkami zásadně neliší od nakládání například s memoáry; v každém případě je nutné provést pečlivou kritiku pramene a mít po celou dobu na vědomí možná omezení plynoucí ze sebestylizace pisatele, jeho autocenzury nebo využívání ukotvených literárních stereotypů. Kupříkladu trpký román *Veteráni republiky*, který napsal italský legionář Jan Václav Rosůlek o ruských dobrovolcích navrátilcích se do vlasti, je doslova katalogem nejrůznějších stereotypů spojených s mírovým životem v nově vzniklé republice.⁷

Hranice mezi textem, který můžeme nazvat vzpomínkovým, a tím, který lze označit za beletrizované memoáry, je ve většině zkoumaných případů velmi úzká a mnohdy nezřetelná. Pomáhají snad prvky vnější, například označení díla za „román“, či naopak za „vzpomínky z války“, uvedené v tiráži, ale zejména příklady druhého typu můžeme také obratem většinou zařadit mezi romány. Použití přímé řeči zde také není v žádném případě výsadou beletrie. Lepším vodítkem je zřejmě osoba vypravěče. Ich formu sice užívá vedle pamětí i řada románů, přesto může sloužit tento výrazový prostředek asi jako nejspolehlivější žánrové kritérium. Na jeho základě je možné při troše opatrnosti rozdělit pramennou základnu na beletrizované vzpomínky a na memoáry jako takové.

Literatura k tématu československého ozbrojeného nebo politického zahraničního odboje za první světové války je poměrně široká, ale pohříchu zaměřená převážně faktograficky. Z modernějších prací je rozhodně nutné připomenout *Anabázi* Roberta Saka, studie Karla Pichlíka a jeho spolupracovníků nebo Jana Galandauera a Jiřího

Pokud budeme uvažovat o legionářských románech, jedná se o téměř vyčerpávající výčet titulů vyšlých v meziválečném období.

7 ROSŮLEK, Jan Václav: *Veteráni republiky*. Praha, Sfinx B. Janda 1930.

Je potřeba trochu dramatu: energií nabitá přehlídka československých dobrovolců po návratu do vlasti. Druhý důstojník před mužstvem má na hlavě kozáckou šašku, což byl jeden z velmi ceněných suvenýrů dovezených z Ruska do vlasti (všechny použité dobové fotografie pocházejí ze soukromého archivu sekretáře Československé obce legionářské Jiřího Charfreitaga)

Fidlera.⁸ Exilový historik Victor Miroslav Fic vnesl do českého pohledu větší rozmanitost pramenů (zejména zahraničních) a pokusil se pravděpodobně nejpečlivěji zasadit problematiku československých legií do mezinárodního kontextu.⁹ Kromě knižních titulů existuje o něco rozsáhlejší časopisecká produkce zkoumající drobnější výseky z historie legií.¹⁰ Nutno připomenout, že zatímco devadesátá léta minulého století s sebou přinesla krátkodechý zájem o československé legie mezi historiky i laickou veřejností, o deset až dvacet let později je toto téma odsunuto stranou, ač dosud nebylo dostatečně probádáno. Přístup historiků v posledních několika málo

8 SAK, Robert: *Anabáze: Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*. Jinočany, H & H 1996; PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka: *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha, Mladá fronta 1996; GALANDAUER, Jan: *Bitva u Zborova*. Praha, Havran 2002; FIDLER, Jiří: *Generálové legionáři*. Brno, Jota 1999; TÝŽ: *Zborov 1917*. Brno, Jota 2003.

9 FIC, Victor Miroslav: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918*, sv. 1–4. Praha – Brno, Academia – Stilus 2006–2014.

10 Viz např. KUTÍLKOVÁ, Dagmar: K problematice stejnokrojů československé jednotky v Rusku v letech 1914–1917. In: *Historie a vojenství*, roč. 50, č. 4 (2001), s. 796–815; LOCHMAN, Daniel: Chajlarský incident aneb Čechoslováci a Japonci na Sibiři. In: *Tamtéž*, roč. 58, č. 4 (2009), s. 47–53; ZABLOUDILOVÁ, Jitka: Příspěvek k tematice propagandy v čs. vojsku v Rusku v letech 1914–1920. In: *Tamtéž*, roč. 49, č. 1 (2000), s. 56–66.

letech přitom vyhlíží, jako by se domnívali, že na československých legiích už není co zkoumat. V tom možná také spočívá jeden z důvodů, proč práce Jaroslava Papouška, Josefa Kudely, a především Františka Šteidla (ale i dalších autorů), kteří se pokoušeli o první historiografické zhodnocení role legií ještě v průběhu dvacetiletí první Československé republiky, jsou – pro někoho možná s podivem – v mnohém dosud nepřekonané.¹¹

K tématu samotného návratu legií do vlasti neexistuje zřejmě žádný relevantní historiografický text, který by důkladněji analyzoval okamžiky překročení státních hranic a prvních dnů či týdnů pobytu legionářů na území republiky. Kniha *Československo a legionáři* historika Jana Michla se pochopitelně zabývá meziválečným obdobím v celkovém záběru, stejně jako několik dalších vědeckých studií Ivana Šedivého, Karla Straky nebo Jana Galandauera.¹² To platí též o pracích, které pojednávají o některých význačných legionářských osobnostech a jejich činnosti za první republiky.¹³

Při moderním historickém výzkumu není možné opominout metodologické a jiné inspirace cizojazyčné odborné literatury. V daném případě to platí zejména o anglosaské historiografii, jejíž přístup k vojenským dějinám se zdá být v posledních dvou desítkách let zřejmě nejinspirativnější. V tomto kontextu lze zmínit jména jako Jeremy Black, Richard Holmes, Stephen Fritz a další.¹⁴ Moderní anglosaská historiografie využívá mnohdy podobnou pramennou základnu, která je předmětem rozboru i v předkládané studii; rozhodně se přitom nevyhýbá beletrii ani poezii, o čemž svědčí neuvadající popularita průkopnické práce *Velká válka a moderní paměť* Paula Fussella, který objevným způsobem načrtl obraz první světové války (viděné anglickýma

11 Viz např. PAPOUŠEK, Jaroslav: *Rusko a československé legie v letech 1914–1918*. Praha, Slovenský ústav 1932; KUDELA, Josef: *Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi: Do odchodu čsl. armádního sboru z Ukrajiny*. Praha, Památník odboje 1923; ŠTEIDLER, František: *Československé hnutí na Rusi: Informační přehled*. Praha, Památník odboje 1921; TÝŽ: *Naše vystoupení v Rusku v r. 1918*. Praha, Památník odboje 1923.

12 MICHL, Jan: *Legionáři a Československo*. Praha, Naše vojsko 2009; TÝŽ: *Legionářské organizace v Československu (1920–1938)*. In: *Historie a vojenství*, roč. 56, č. 4 (2007), s. 4–23; ŠEDIVÝ, Ivan: *Legionářská republika: K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné ČSR*. In: *Tamtéž*, roč. 51, č. 1 (2002), s. 158–184; STRAKA, Karel: *Památník osvobození (1929–1939) a jeho předchůdci*. In: *Tamtéž*, roč. 58, č. 3 (2009), s. 32–64; GALANDAUER, Jan: *Nenaplněné poslání legionářského panteonu na Vítkově: Od Mnichova k „Vítěznému únoru“*. In: *Tamtéž*, roč. 61, č. 3 (2012), s. 45–55.

13 ZABLOUDILOVÁ, Jitka – HOFMAN, Petr: *Rudolf Medek*. In: *Tamtéž*, roč. 43, č. 6 (1994), s. 133–157.

14 FRITZ, Stephen: *Frontsoldaten: The German Soldier in World War II*. Lexington, University of Kentucky Press 1995; HOLMES, Richard: *Obrazy války: Chování člověka v bitvě*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2011; BLACK, Jeremy: *Rethinking Military History*. London, Routledge 2004; srv. TOWNSHEND, Charles (ed.): *Historie moderní války*. Praha, Mladá fronta 2007; BEN-ZE'EV, Efrat – GINIO, Ruth – WINTER, Jay: *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century*. New York, Cambridge University Press 2010. Z hlediska velkých historických syntéz možno zmínit práce: FERGUSON, Niall: *Válka světa: Dějiny věku nenávisti*. Praha, Academia 2008; STEVENSON, David: *1914–1918: The History of the First World War*. London, Penguin UK 2005.

Rozjásané tváře Pražanů a Pražanek kontrastují s vážnými obličejí pochodujících dobrovolců. Jsou konečně doma, možná tomu sami úplně nevěří. Sen o pochodu Prahou se však splnil jen některým

očima na západní frontě) v krásné literatuře, a zejména v básnickém zpracování.¹⁵ Zapomenout v této souvislosti nelze ani na dějiny každodennosti první světové války z pera Neila M. Heymana.¹⁶

Obecně vzato, téma bezprostředního návratu do vlasti (týkalo se přitom většiny vojáků a válek ve dvacátém století) není v české ani světové historiografii příliš obvyklé. Existují studie zkoumající následky válečných konfliktů na psychiku člověka v delším trvání, nicméně samotný okamžik překročení hranic domova a první hodiny či dny na domácí půdě zůstávají poměrně v ústraní. Také proto vznikl následující text.

Studie navazuje tematicky, chronologicky i metodologickým pojetím na autorovy texty „Cesta do vlasti“, kde byla analyzována z hlediska dějin každodennosti cesta legionářů do vlasti po světových mořích, a „Itálie očima legionářů“, v níž byla popsána zkušenost legionářů vracejících se z Ruska do vlasti přes italské přístavy (Neapol,

15 FUSSELL, Paul: *The Great War and Modern Memory*. New York, Oxford University Press 1975.

16 HEYMAN, Neil M.: *Daily Life During World War I*. Westport (Connecticut), Greenwood 2002; k tématu této studie se vztahuje zejména kapitola „The Armistice and Demobilisation“, s. 253–264.

a zejména Terst).¹⁷ Jedná se o další krok na cestě k poznání fenoménu legionářství, které zásadně (skrže své představitele, ideologii i „mytologii“) ovlivnilo dějiny Československa nejen v první polovině dvacátého století.

Konečně doma... Radost, nebo zklamání?

Úvodní motto ze vzpomínkové knihy Metoděje Pleského má dvě roviny. První dvě věty napsal autor pro své pětidílné memoáry nazvané *Velezrádci*, zatímco ve zbytku úryvku citoval starší vlastní text z *Dějin 4. střeleckého pluku*.¹⁸ Jedná se o typický záznam o návratu do vlasti, který má v sobě nemalý ideologický náboj a je zásadně idealizován. Podobné vyjadřování je určeno pro „velký“ narativ – pro plukovní dějiny, pro prestižní publikace, pro oficiální historii. Tím však uvažování autora nad návratem nekončí. Jak je typické pro „malý“ narativ, určený obyčejnému čtenáři, a zejména bývalým spolubojovníkům, idealismus okamžiku návratu vzápětí střídá vystřízlivění z každodenní reality: „Mám-li se přiznat, musím říci, že poměry v republice nás nenadchly. Nenašli jsme národ jednotný, svorný, jak jsme si to naivně představovali. Zastihli jsme lid rozdělený na politické strany, které se navzájem potýkaly, zrovna tak jak to bylo před válkou, za neblahého Rakouska. A neradostno bylo i v legionářském táboře. A již tehdy! I tam nesvornost, i tam boj jedněch proti druhým. Sotva jsme přijeli do Hradce a do Josefova, už jsme byli ‘obšťastněni’ haldou letáků, v nichž ‘Svaz’ zval ke vstupu do jedné, ‘Družina’ do jiné organizace. O jedné organizaci říkali, že je hodně levá, o druhé zase, že je pravá.“¹⁹ Následující část článku je věnována do jisté míry idealizovanému pohledu na první chvíle ruských dobrovolců v Československu, neopomíná ale ani opačný náhled.

Překročení hranic a přivítání

Stereotypním obrazem překročení hranic vlasti jsou drsné mužské tváře pokryté slzami dojetí. Ostatně, pláč se v osobních pramenech nebo autobiografických románech dobrovolců objevuje poměrně často. Vytváří tak napětí mezi brutalitou války a citovou angažovaností jednotlivce. Rudolf Vlasák v jedné ze svých mnoha knih oslovuje přímo čtenáře: „No, řekněte i vy čtenářové-legionáři: Že vám v tu chvíli, kdy jste stanuli na hranicích, nebylo dobře? A když vám hráli, nebo jste si zpívali hymnu, že i vám ta

17 VÁCHA, Dalibor: Cesta do vlasti: Českoslovenští legionáři na světových oceánech 1919–1920. In: *Historie a vojenství*, roč. 62, č. 3 (2013), s. 4–23; TÝŽ: Itálie očima legionářů: Italská zkušenost ruských legionářů. In: RAUCHOVÁ, Jitka – JIROUŠEK, Bohumil (ed.): *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2012, s. 59–76.

18 PLESKÝ, Metoděj: *Dějiny 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého 1917–1920*. Praha, Methoděj Pleský 1927.

19 TÝŽ: *Velezrádci*, sv. 5, s. 243. Svaz československých legionářů a Družina československých legionářů byly dvě z největších legionářských organizací v meziválečném Československu.

Vojáci se nevraceli domů pouze v létě, tento snímek předvádí zimní uniformy. Touha dobrovolců vyniknout drobnými doplňky nebo originálními kousky se nenechala spoutat ani vojenskou uniformou, jak o tom svědčí různé „modely“ pokrývek hlavy

slzička skanula na líci? Nestyďte se za ni! Vojáku sice slza nesluší. Ale což i ti staří, ostřílení kozáci neplakali, když spatřili tu spoušť ve své zemi?“²⁰

Vlasák využívá paralely s drsnými, „ostřílenými“ kozáky, kteří pro mnoho dobrovolců (a jiných čtenářů) byli vzorem mužnosti, aby ukázal, že pláč může být v extrémních případech vlastní i mužům-vojákům. Jedná se o zvláštní paralelu – těžko říci, zda autorem domyšlenou, neboť dává do souvislosti Čechoslováky vracející se do vlasti s kozáky ronícími slzy nad rozpadajícím se Ruskem. Bez ohledu na původní záměr tímto způsobem rozkrývá dvě situace, v nichž je „povoleno“ plakat i mužům: návrat do vlasti (absolutní štěstí, splnění snu) a ztráta vlasti (absolutní deprese, zhroucení snu). Jestliže Matěj Němec naopak ve vzpomínkách pláč nijak nezdůrazňoval, jen tím dokazoval, že se nejednalo o něco neobvyklého: „Jakmile strojvůdce zastavil vlak v polích, ihned vše vystupuje z vlaku, plukovní hudba hraje hymnu, a všichni s pohnutím a radostí již stojíme na rodné půdě. Někteří z nás se objímají, jiní pláčí a v pokleku líbají zem. Jsme doma!“²¹

20 VLASÁK, Rudolf: Šimon svatý. In: TÝŽ: *Veselá anabase brášky číslo X*. Praha, Za svobodu 1927, s. 259 n.

21 NĚMEC, Matěj: *Návraty ke svobodě*. Praha, Naše vojsko 1994, s. 136.

Karel Svoboda zřejmě neplakal při překročení hranic, ale až při koncipování dopisu rodině cestou Československem. Jeho slzy nebyly podmíněny vlasteneckým citem: „Několikrát jsem při psaní dopisu zaslzel; kdo neprožil tolikaleté odloučení, nedovede ani pochopit ty myšlenky, které se jedna za druhou kmitaly a nedaly ani spát. Vždyť jsem ani nevěděl, jsou-li všichni moji drazí živi a zdraví!“²² Že měl Svoboda slzy v očích o několik týdnů později při setkání s rodiči, netřeba dodávat.²³ František Prudil dorazil domů taktéž po pěti letech odloučení: „...nemohl jsem, zaslzel jsem, musel jsem odejít k oknu, aby neviděli mé slzy...“²⁴ Matěje Němce dojalo přivítání v Kroměříži, kam mířil jeho pluk jako mírová posádka. Přivítal je tam zemský vojenský velitel generál Alois Podhajský, posádková kapela a místní obyvatelé včetně dětí: „Koho by to nedojalo? Byl jsem dojat i já.“²⁵ Transport Karla Fibicha promíchal při přejezdu hranic radost a slzy: po dojetí při prvním dotyku s rodnou zemí „rozjásaní až k rozpustilosti nasedáme do vlaku“.²⁶ Dojetí často vzbuzovaly tóny národní hymny, která byla hrána (pokud v transportu cestovala kapela) nebo zpívána při prvním setkáním s vlastí.²⁷ K slzy ronícím legionářům můžeme dodat, že důstojník Vitalij Vais při setkání s matkou byl tak přemožen city, že ani plakat nemohl.²⁸

Stereotyp city ovládaných legionářů s jistým pohrdáním odmítá dobrovolc a milovník všeho japonského Anta (Antonín) Hartman: „Nemyslete však, že jsme první zastávky použili k tomu, abychom s pláčem líbali znovu spatřenou půdu. Nikoliv. Sibiřští legionáři nejsou tak romantičtí. Vyhrnuli jsme se všichni z vagonů, ale jedinou myšlenkou naší bylo, nedostane-li se v nádražní restauraci něco pro zahřátí. Vzali jsme zavděk vlažným čajem, někteří z nás nepohrdli ani sklenicí piva, třebaže dnešní pivo sotva koho zahřeje...“²⁹ A pak hledat, kde je pravda... Že by někde uprostřed mezi nekritickým emotivním idealismem a pivo kritizujícím skepticismem? Poklidně proběhlo těžké překročení československých hranic u vlaku, v němž cestoval dobrovolc později se skrývající pod zkratkou Jožka M.: „Ráno v srpnu 1920 přijeli

22 SVOBODA, K.: *S vichřicí do dvou světadílů*, s. 203 (viz pozn. 3).

23 *Tamtéž*, s. 204.

24 BRŮNA, Otakar – JURMAN, Oldřich (ed.): *Deník Františka Prudila z ruské fronty s prologem Oldřicha Jurmana a závěrečnou esejí Otakara Brůny o sváru mozku a srdce*. Praha, Lucie 1990, s. 70.

25 NĚMEC, M.: *Návraty ke svobodě*, s. 138.

26 FIBICH, Karel: *Povstalci*, sv. 5: *Vladivostok–ČSR*. Praha, Osvětový odbor Družiny dobrovolců čsl. zahraničního vojska 1938, s. 172.

27 Viz CECHMAJSTR, Arnošt: *Z cesty 1. pluku Jana Husi do vlasti: Z mého deníku*. In: ZEMAN, Adolf (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5: *Jak žily a kudy táhly československé legie*. Praha, Pokrok 1928, s. 175.

28 VAIS, Vitalij: *BOS: Bojovníci – Oběti – Spekulanty*, sv. 4. Praha, J. Elstner 1938, s. 241. Podobné pohnutí líčí i další navrátilci z Rusi: „Moje setkání s Mařenkou po těch dlouhých válečných letech bylo tak srdečné a milé, že jsme nemohli oba ani promluvit. Mařenka plakala.“ (KLIMENT, Josef: *Zápisky legionářovy: Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1919*. Středokluky, Zdeněk Susa 2005, s. 156.) „Asi ve dvě hodiny odpoledne jsme zaklepalí na dveře chaloupky, v níž měla moje maminka svůj výminek. Nastal okamžik radostného shledání. Všichni jsme měli v očích slzy radosti.“ (OPLETAL, Bedřich: *Zápisky z velké války: Anabáze hanáckého medika 1914–1920*. Ed. Viktor Šlajchrt. Praha – Litomyšl, Paseka 1998, s. 132.)

29 HARTMAN, Anta: *Cestou ze Sibiře: Dojmy československého legionáře*. Praha, Zora 1920, s. 140.

jsme na hranice republiky. Rychle na první stanici jsem vyběhl z vagonu a koukal po bratřích. Nic... Hoši si klidně zapalovali cigarety a jen poznámky 'Kluci, už jsme teda tady!' mně připomněly, že jsme na té vytoužené půdě, a ne někde na stanici v Sibiři.³⁰ Na pivo mimochodem nezapomněli ani vojáci transportu, v němž se nacházel voják Josef Chuchel. Tento transport přistál v německém Cuxhavenu, tudíž jeho cesta vedla přes Magdeburg, Domažlice (vojáci slzeli při pohledu na družičky v typických chodských krojích) a přes Plzeň, kde na nádraží vojákům rozdávali pivo přímo od plzeňského pivovaru.³¹

Další prožívanou emocí byl strach, dalším duševním stavem deprese. Zejména invalidé měli před sebou nejistou budoucnost. Jejich cíl – návrat do svobodné vlasti – byl dosažen, ale otevírala se před nimi celá netušená kapitola, která mnohé dělala již během nekonečných rozhovorů na Sibiři a na lodích cestou do Evropy. „Měli jsme podivný strach. Jak je to doma? Shledáme-li se se všemi? Vždyť jsme byli takovými božími tuláky po kolik let. A co budeme dělat my s přelámanými hnáty a potrhávanými nervy?“³²

Strach z budoucnosti a zklamání ze současnosti spojuje československé veterány první světové a ruské občanské války s mnohými dalšími veterány různých moderních válečných konfliktů. Historik Stephen G. Fritz se intenzivně zabýval válečným prožitkem německých vojáků za druhé světové války (převážně těch, kteří bojovali na východní frontě) a v souladu s nimi pojmenoval charakteristický náhled na válku jako *the lost years*. Rozměr války jako ztracených let se v československých legionářských pramenech často neobjevuje, jejich protagonisté přece vnímali sami sebe jako hrdiny a své činy jako hodné obdivu; přesto je neradostný náhled domů se navrátilivších mužů na budoucnost téměř identický.³³

Poslední díl legionářské pentalogie Metoděje Pleského Velezrádci s obálkou Zdeňka Buriana (© Jiří Hochman)

30 M., Jožka: První moje dojmy ve vlasti. In: *Sibiřská 5*, roč. 1, č. 3 (1925), s. 2.

31 Výňatek z válečných vzpomínek Josefa Chuchla z Vrcova. In: CTIBOROVÁ, Miroslava a kol. (ed.): *Za naši samostatnost: Českoslovenští legionáři – rodáci a občané okresu České Budějovice*. České Budějovice, Jelmo 2000, s. 84.

32 HUŠÁK, Jindřich: Jedni z prvních vracející se domů. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 165.

33 FRITZ, S.: *Frontsoldaten*, s. 219–232 (viz pozn. 14); srv. HOLMES, R.: *Obrazy války*, s. 350 (viz pozn. 14).

V případném srovnání mezi vítězi (Čechoslováky z první světové války) a poraženými (německými vojáky z druhé světové války) se vedle rozdílů nalézá pochopitelně i společná plocha – uvědomění rozsahu, nakolik byly jejich životy zasaženy válkou, a to nejen v podobě zmrzačení či jiného fyzického postižení.³⁴ Trauma ztracených let se neskrývalo v porážce nacismu, nýbrž v přerušení civilních životů vojáků (ať už osobních, nebo profesních). Fritz přitom správně připomíná, že mnoho mužů šlo do války tak mladých (což pro legionáře platilo také), že vlastně nikdy neměli šanci žádný skutečný „civilní“ život začít.

Jiný vojenský historik Richard Holmes zdůraznil, že nejistota se týkala nejen civilistů, ale i těch, kteří v armádě zůstali jako profesionálové.³⁵ Pro legionáře to platí dvojnásob; kapitáni, majori a plukovníci i generálové, kteří v Rusku veleli rozsáhlým úsekům (stačí si vzpomenout na Radolu Gajdu a jeho angažmá jako jednoho z hlavních velitelů kolčakovského sibiřského vojska), se nyní cítili spoutáni mnohem menším Československem, nedobrymi platovými podmínkami, bydlením na posádkách a mnohem nižším společenským statutem, než jaký jim podle vlastního mínění příslušel. Není překvapivé, že výše uvedené momenty (strach z návratu, obtížné profesní a sociální zařazení atd.) popisuje i americká historička Jennifer D. Keenová, která se zaměřila na americké vojáky vracející se z první světové války (převážně z Francie) a s úspěchem analyzovala též některé veřejné aktivity amerických veteránů, jako bylo zakládání vlastních zájmových organizací nebo masové prosazování úlev pro jejich členy.³⁶ Podobné pocity a problémy amerických vojáků popisuje také historik Thomas Childers v knize *Voják vracející se z války*.³⁷ Lze dodat, že v daném tematickém kontextu je zvláště obtížné analyzovat například obrazy amerických veteránů války z Vietnamu, do nichž se ideologie a politika promítaly ještě silněji, než tomu bylo u jiných válečných konfliktů, včetně novodobých vojenských tažení proti teroru.³⁸

Pouze budoucí důkladný výzkum založený na solidních metodologických předpokladech odhalí, nakolik byly životy legionářských veteránů v mnoha aspektech (rozvodovost, získání a udržení práce, pokračování v předválečné kariéře, dosažení vyššího vzdělání atd.) zasaženy jejich válečnými zkušenostmi a prožitky. Richard Holmes o jiných (a vlastně stejných) veteránech napsal: „Návrat do civilního

34 FRITZ, S.: *Frontsoldaten*, s. 219–232; srv. BIESS, Frank: *Homecomings: Returning POWs and the Legacies of Defeat in Postwar Germany*. Princeton (New Jersey), Princeton University Press 2009.

35 HOLMES, R.: *Obrazy války*, s. 350.

36 KEENE, Jennifer D.: *Doughboys, the Great War and the Remaking of America*. Baltimore – London, Johns Hopkins University Press 2001, viz zejména podkapitola „Veterans and the Army“ (s. 154–160) a kapitoly „War Memories: Reexamining the Social Contract“ (s. 161–178) a „Yanks Are Starving Everywhere: The Bonus March“ (s. 179–204).

37 CHILDERS, Thomas: *Soldier from the War Returning: The Greatest Generation's Troubled Homecoming from World War II*. New York, Mariner Books 2010.

38 K návratu z vietnamské války viz např. GREENE, Bob: *Homecoming: When the Soldiers Returned from Vietnam*. New York, G. P. Putnam's Sons 1989; LEMBCKE, Jerry: *The Spitting Image: Myth, Memory, and the Legacy of Vietnam*. New York, New York University Press 2000. V prvním případě se jedná o sbírku publicistických komentářů, ve druhém případě o odbornou práci.

života je přinejlepším nepříjemný a přinejhorším nemožný. Několik málo mužů si na drsný válečný život zvykne natolik, že již pro ně neexistuje nic jiného...³⁹ Tato sonda zkoumající sebereflexi návratu československých legionářů citovaný výrok jen potvrzuje.⁴⁰

Součástí přivítání na větších nádražích bývala i řeč přednesená nějakým více či méně významným činovníkem. Proslov obvykle legionáře příliš neuchvátil, mnohdy ani nezaujal. Téměř vždy se stal terčem jejich vtipů, jako v Českých Budějovicích, kde jeden z řečníků označil legionáře za „národní svatě“.⁴¹ Ovace od vojáků nesklidili ani řečníci v Hradci Králové: „Na hradeckém náměstí bylo zase hodně slavnostních řečí, na které jsme si nikdy doopravdy nezvykli.“⁴² Přesto tamní uvítání bývalo vždy pro vojáky srdečné a rádi na ně vzpomínali.⁴³ Matěje Němce a jeho transport v Českých Budějovicích přivítal velmi stručný řečník: „Tu na vedlejším nástupišti vystupuje voják se státní vlajkou a za ním asi dvacet hudebníků. Ihned také začínají hymnu. Velím ‘k počtě zbraň’, po odchodu hudebníků se objevuje vysoký československý generál, před Šokorovem salutuje a hlásí: ‘Bylo mi ministrem národní obrany uloženo, abych vás přivítal. Vítám vás do vlasti!’ Zasalutoval a odešel...“⁴⁴ Nepříjemný dojem z příliš strohého uvítání v Českých Budějovicích byl pro Němcův transport záhy vynahrazen. Prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk se s vojáky pozdravil ve stanici Planá nad Lužnicí, kde přes nepříznivé deštivé počasí provedl improvizovanou přehlídku,

39 HOLMES, R.: *Obrazy války*, s. 348.

40 Zcela jistě by stálo za to věnovat bližší pozornost například psychologickým a psychiatrickým problémům legionářských veteránů v první Československé republice. V anglosaské literatuře existuje několik vojenskohistorických či psychohistorických studií, které by bylo možno vzít jako metodologickou inspiraci. Nejprehlednější publikací k tomuto tématu je práce Bena Shepharda *A War of Nerves: Soldiers and Psychiatrists in the Twentieth Century* (Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press 2001). Srv. WINTER, Jay: *Remembering War: The Great War Between Historical Memory and History in the Twentieth Century*. New Haven – London, Yale University Press 2006, zejména s. 52–78; TÝŽ: *Shell-Shock and the Cultural History of the Great War*. In: SHEFFIELD, Gary (ed.): *War Studies Reader: From the Seventeenth Century to the Present Day and Beyond*. New York, Bloomsbury Academic 2010, s. 201–207; HUNT, Nigel C.: *Memory, War and Trauma*. New York, Cambridge University Press 2010.

41 Vděku se nedočkal: „Kluci! Všechno mně jde do hlavy, jen ti svatí ne! Ten pán si to buď spletl anebo slyšel, že si potrpíme na houpání a chtěl nás zhoupnout také. Nechce asi, abychom z toho vyšli, poněvadž nás budou houpat doma, jako nás houpali v Rusku! (...) Přece řekl, že jsme národní svatí. A to si, mládenci, na mou duši nemohu představit a myslím, že to ani nepůjde provést, abychom těmi svatými skutečně byli. (...) Moj ty Hospodin! Já si neumím představit ten kalendář!“ (VLASÁK, R.: *Šimon svatý*, s. 262 n. – viz pozn. 20.)

42 SVOBODA, K.: *S vichřicí do dvou světadílů*, s. 203 (viz pozn. 3).

43 Viz VANĚK, Antonín: *Domů se 4. plukem Prokopa Velikého*. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 196 (viz pozn. 27).

44 Němcova vzpomínka pokračovala: „V rozpacích se díváme jeden na druhého. Dva tisíce vojáků očekávalo (sic) poněkud jiná slova. ‘Uděláme si uvítání sami!’ rozhodl Šokorov. Zavelel jsem tedy k ‘poctě zbraň’ a podal předepsané hlášení. Generál obešel nastoupené jednotky, s každým praporem se pozdravil a pak jako generální inspektor všechny uvítal na rodné půdě. Následoval slavnostní pochod a nepříznivý dojem z oficiálního uvítání se trochu zmírnil.“ (NĚMEC, M.: *Návraty ke svobodě*, s. 136 – viz pozn. 21.)

pronesl krátkou řeč a pohovořil s několika legionáři. Setkání s prezidentem Osvoboditelem bylo velkým zážitkem, nejen pro budoucího generála Matěje Němce: „Pan prezident se svou chotí stál na nástupišti s obnaženou hlavou. Když se přiblížil konec vlaku, hlásil jsem odchod a naskočil do posledního vagonu. Dodnes vidím, jak tam pan prezident stál, dokud vše nezmizelo ve tmě...“⁴⁵ Historik Jan Michl uvádí, že tento transport byl jedním z pouhých dvou, jimž se dostalo podobné cti osobního uvítání hlavou republiky.⁴⁶

Zjevně důležitou roli hraje ve vzpomínkách legionářů počasí. Přejezd hranice buď doprovází nádherné slunečné počasí, nebo se vojáci radují nečasu navzdory. Případně je nehezké počasí použito k dokreslení ponuré nálady některých navrátilivších se transportů. Ideální obraz krásného počasí a poklidné atmosféry při překročení hranic je k nalezení v autobiografickém cestopise Adolfa Zemana *Československá odyssea*. Objevuje se tam „syť zelená louka zalitá zlatem slunce“, vojáci se jako děti druží okolo svého generála. Zeman zdůrazňuje neskutečnost, nadpozemskost celého prožitku: „Jako tajemný, neuvěřitelný sen zdá se nám to vše.“ Současně mu do téměř pastorální atmosféry zapadá „velebná melodie naší národní hymny, která působí na mě jako modlitba dětských let“. (Kapela prý tehdy nezapomněla ani na slovenskou hymnu; otázkou jen zůstává, o jaký nápěv a text šlo. Pravděpodobně to byla píseň „Nad Tatrú sa blýska“, přestože o jejím „oficiálním“ poslání na Sibiři mnoho zpráv není.) „Je nám divno v duších,“ píše Němec o pocitech svých i ostatních „brášek“. Je však zjevné, že jeho vyprávění je značně stylizováno, aby se přiblížilo ideálu návratu národ milujících hrdinů do vlasti, kterou pomohli osvobodit.⁴⁷

Legionáři nepřijížděli do vlasti s klapkami na očích, ba právě naopak. Jejich pozorovatelský talent, který se třibil v Rusku a posléze v přístavech kolem celého světa, se neotupil přejezdem československých hranic. Rudolf Vlasák dokládá, jak si vojáci na budějovickém nádraží všimli nejen místních dívek v krojích v uvítacím výboru, ale současně také reklamy tamější továrny Hardmuth. Jejich reakce byla předvídatelná: „‘Koukejte, Hardmuth tu panuje stále!’ pravil jeden bratr. ‘Weimanové, Petschekové asi také!’ řekl druhý.“⁴⁸ Možno podotknout, že muži z vlaku popisovaného Vlasákem křičeli při vjezdu do města: „Budějovice! Párkovice!“ ve zjevné narážce na takzvanou párkovou aféru z roku 1905, se kterou byl Hardmuth mimochodem spojen.⁴⁹ Na aféru vzbuzující pozornost se mezi legionáři nezapomnělo ani v pozdějších letech. Je spíše zajímavostí, že spolek Pražské děti 28. p. p. s odbočkou v Českých Budějovicích

45 Tamtéž, s. 138.

46 MICHL, J.: *Legionáři a Československo*, s. 24 (viz pozn. 12).

47 ZEMAN, Adolf: *Československá odyssea: Dojmy čsl. novináře-dobrovolce z cesty na lodi President Grant z Vladivostoku do vlasti*. Praha, Nakladatelství Otto 1920, s. 316 n.

48 VLASÁK, R.: *Šimon svatý*, s. 261.

49 Viz rubrika „Různé“ in: *Sibiřská* 5, roč. 1, č. 2 (1925), s. 16. V roce 1905 v Českých Budějovicích probíhaly nepokoje týkající se zavedení rovného hlasovacího práva. Starosta Josef Taschek a průmyslník Franz Hardmuth iniciovali odvolání jednotek posádky 28. pěšího pluku z města z důvodu jejich nespolehlivosti. Starosta poslal vojákům jako dárek párky, což muži odmítli, a aféru ještě dlouhá léta připomínal posměšný pozdrav „Tě párek!“.

pořádal v červenci 1925 zájezd do jihočeské metropole za účelem setkání vojáků bývalého 28. pěšího pluku a připomenutí aféry.

Do matičky Prahy

Jak to vůbec dopadlo s tolik vzývaným vítězným pochodem ku Praze a po Václavském náměstí?⁵⁰ Celkem nedobře. Ne všechny pluky si vychutnaly ovace hlavního města. Mnohé jednotky byly od Prahy odkloněny, některým byla Praha zakázána, neboť byly považovány za příliš „bolševické“.⁵¹ Vlaky 4. střeleckého pluku pokračovaly od hranic rovnou do Hradce Králové a Josefova, důvodem prý byly dopravní a jiné problémy před sokolským sletem a jeho hlavním programem.⁵² Ešelon 5. střeleckého pluku měly být vyloženy v Českých Budějovicích, muži však protestovali a musel je uklidnit až přivolaný generální inspektor armády Svatopluk Machar, po jehož domluvě vojáci vlaky opravdu opustili.⁵³ Katarze národních hrdinů před očima národa se prostě pro všechny nekonala. „...okolnost, že nepojedeme do Prahy, nás mate,“ vystihl Karel Fibich rozpačitou náladu svých spolubojovníků v Budějovicích (zpočátku tam byla umístěna takzvaná rozptylovací stanice), když se dozvěděli, že do hlavního města už nebudou pokračovat.⁵⁴ První transporty invalidů sice často do Prahy dorazily, čekalo je tam slavnostní uvítání (například za přítomnosti ministra obrany Václava Klofáče), ale o přehlídce na Václavském náměstí mohli jen snít. A když už některé transporty přece jen po Václavském náměstí prošly, realita se snu ani vzdáleně nepodobala, jak to zdůraznil například Rudolf Vlasák.⁵⁵ Z pamětí Oldřicha Zemka, který s jedním takovým transportem dorazil, vyvěrá zklamání a melancholie z šedých pražských ulic (Vršovic a Karlína).⁵⁶ Jeho ponurou náladu rozjasnila až samostatná návštěva historického středu města, kdy uvažoval nad minulostí vzdálenou i tou nedávnou.⁵⁷

50 „Byli jsme velkými idealisty. Co to bylo plánů a nadějí, zejména v šestnáctém roce, jak slavně vstupíme na půdu milé vlasti, jak radostný pláč se bude ozývat po českých a moravských vesnicích, přes které potáhneme ke zlaté matičce Praze!“ (M., Jožka: První moje dojmy ve vlasti, s. 2 – viz pozn. 30.)

51 „Do Prahy jsme nejeli... No jo, my jsme byli něco jiného, my jsme byli, jak nás nazval Bohdan Pavlů v Rusku po irkutském vystoupení, bolševiky. V Praze by se od nás nakazili, vždyt jsme byli internováni, beze zbraně dosloužili tak skvělou, slibnou ideu Tatíčka Masaryka, osvobodit náš český lid od útrap Habsburka, Němce ... byli jsme zrádci ... ani do matičky Prahy nás nepustili.“ (BRŮNA, O. – JURMAN, O. (ed.): *Deník Františka Prudila z ruské fronty...*, s. 70 – viz pozn. 24.)

52 Viz VANĚK, A.: *Domů se 4. plukem Prokopa Velikého*, s. 196.

53 Viz ROSŮLEK, J. V.: *Veteráni republiky*, s. 6 n. (viz pozn. 7).

54 FIBICH, K.: *Povstalci*, sv. 5, s. 173 (viz pozn. 26).

55 VLASÁK, R.: *Naši kluci doma*, s. 337 (viz pozn. 1).

56 „Byli jsme dopraveni auty do karlínské záložní nemocnice. Byl jsem v Praze poprvé a škatulovité, pusté činžáky pochmurného Karlína nezapůsobily na mne dojmem příznivým.“ (ZEMEK, O.: *Světovým požárem*, s. 478 – viz pozn. 4.) Podobně to cítil Sergej Řehounek z jiného transportu s podobnou trasou: „...večer jsme v Praze, v naší zlaté Praze, o níž jsme tolik mluvili, na níž jsme se tolik těšili a která nás tolik zklamala svým přijetím...“ (ŘEHOUNEK, Sergej: *Na lodi Archer*. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 157.)

57 „A když jsem stanul u zlaté kapličky nad Vltavou a jako přikováň zíral na jedinečné hradčanské panorama, kamenný pomník tragické velikosti našich dějin, pochopil jsem plně,

Dočkal se vůbec někdo vysněného slavnostního přivítání v Praze? Odpověď je velmi opatrné ano. V každém případě se týká toho nejstaršího a nejslavnějšího legionářského sboru, 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husi. Jeho příjezdu a uvítání se účastnilo mnoho významných osob: „Na nádraží stála čestná rota 22. pěšího pluku se dvěma posádkovými hudbami. Prezident republiky pro churavost byl zastoupen br. ministrem dr. Benešem. K uvítání dostavil se ministerský předseda Tusar, ministr národní obrany V. Klofáč, náčelník hlavního štábu gen. Pellé, generální inspektor Machar, ministři Habrman, Houdek a Sonntág (*sic*), zástupcové města Prahy, ČOS, DTJ, deputace pluků a důstojnických sborů.“⁵⁸ Po nadšeném uvítání na hlavním nádraží se vojáci pochodem přesunuli na Staroměstské náměstí: „Krátko po jedenácté hodině stanuli jsme na památném Staroměstském rynku před pomníkem Mistra Jana Husi, jehož jméno jsme nesli se slávou světem. Před pomníkem byli shromážděni členové vlády, Národního shromáždění, zástupci cizích států a žurnalisté...“⁵⁹

Filozoficky vnímal příjezd do hlavního města hrdina legionářského románu *Smrti k životu*, jenž se nezabýval ničím jiným než dvěma otázkami osobními: „Co teď? Co budu dělat?“ a třemi otázkami obecnějšího charakteru: „otázkou náboženskou, národnostní a sociální“.⁶⁰ Rozjímání autora knihy (pochopitelně ruského legionáře) Josefa Novotného nad smyslem života, války a vůbec lidské existence v natolik vypjaté době se proplétá celým příběhem. Bylo něco podobného možné? Proč ne. Mnozí legionáři popírají nadšenou veselost spolubojovníků při projíždění českých krajů a zdůrazňují vážné úvahy nad různými problémy. A my víme, že v těpluskách na Sibiři se za dlouhých dnů a večerů řešilo prakticky všechno, od žen a jídla po filozofické nebo národnostní otázky. Hloubání dobrovolců nad národem, jeho či vlastní budoucností nebylo výjimečné. Dalo by se dokonce říci, že bylo spíše pravidlem. Nicméně mnohem uvěřitelnějším způsobem popsal uvažování nad věcmi příštími jiný legionář, Ferdinand Pražský v románu *Vítězství*: „Mašek viděl nadšení i radost tisíců – ale neprožíval ji s sebou jako ostatní bratři. Nemohl. Byl příliš zaujat sám sebou, lekaje se hodin nejbližší příštích.“⁶¹ Ledenický legionář Jan Čížkovský byl hned po příchodu do vlasti znechucený dle jeho názoru nemravnou

proč právě tento pohled se stal nejdrazším symbolem našeho bratrstva. Pak jsem se odebral na Staroměstské náměstí, vzpomněl u šerých zdí starobylé radnice na dílo habsburské pomsty roku 1621 i na popravy bratrů v letech právě minulých...“ (ZEMEK, O.: *Světovým požárem*, s. 479.)

58 CECHMAJSTR, Arnošt: Příchod 1. pluku do Prahy. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 351. ČOS – Československá obec sokolská; DTJ – Dělnické tělovýchovné jednoty. Správné jméno ministra financí v Tusarově vládě bylo Kuneš Sonntag.

59 Tamtéž, s. 351. Obrazová dokumentace k této události je zachycena v publikaci *K vítězné svobodě 1914–1918–1928*. Praha, Památník odboje 1928, s. 427.

60 NOVOTNÝ, Josef: *Smrti k životu: Kronika přerodu sibiřského legionáře*. Praha, Grosman a Svoboda 1921, s. 160.

61 PRAŽSKÝ-SLAVKOVSKÝ, F. I. [PRAŽSKÝ, Ferdinand]: *Vítězství: Román ze života ruského legionáře*. Praha, K. Smolík 1934, s. 256.

Splněný sen! Sevřené řady hrdinů ze Sibiře pochodují okolo Národního muzea. Pro mnohé (i mezi diváky) zážitek na celý život. Legionáři se do Prahy budou ještě organizovaně vracet při různých oslavách, a hlavně při legionářských slavnostních sjezdech

politickou agitací (zřejmě v novinách), konkrétně výpady národních demokratů proti socialistům.⁶²

Téměř kodifikované „správné“ obrazy návratu legií do vlasti obsahuje publikace *Za domovinu* (hlavním redaktorem byl ve dvacátých letech zdánlivě všudypřítomný Rudolf Medek), určená československé mládeži. Objevují se tam všechny stereotypy, o nichž bylo pojednáno výše. V básni Jaroslava Máchy vítají děti svého otce vracějícího se z legií, čeká ho osiřelá pekařská dílna, přesto jeho srdce zůstává s padlými bratry u Zborova:

Zbytečně se, děti, ptáte,
kde je jeho srdce zlaté.
Tělo zde – a srdce chová
mohyla tam u Zborova!⁶³

62 Úryvky z deníku ruského legionáře Jana Čížkovského z Ledenic. In: CTIBOROVÁ, M. a kol. (ed.): *Za naši samostatnost*, s. 78 (viz pozn. 31).

63 MÁCHA, Jaroslav: Srdce legionářovo. In: MEDEK, Rudolf (ed.): *Za domovinu: Legionáři československé mládeži*. Praha, Vojtěch Šeba 1934, s. 258.

Hned v následujícím příběhu se čtenáři setkávají s Jeníkem Vašicou, dvanáctiletým chlapcem, který na Staroměstském náměstí hledá mezi vojáky 1. pluku svého otce-legionáře. Povídka ukazuje legionáře jako hrdiny, dokonalé po duševní, morální i fyzické stránce, interpretuje pochod Prahou jako jejich zaslouženou odměnu a současně předvádí jistou odcizenost. Jeden z přihlížejících přehlídku komentuje: „Francouzští a italští legionáři byli veselejší, když jsme je tu před dvěma lety vítali.“⁶⁴ A nebyl by to Rudolf Medek (autor povídky), aby neodhalil čtenáři i Jeníkovi, že otec Jan Vašica zemřel hrdinně u Zborova (kde jinde?) a nikdy se nevrátí. Smrt hrdinova však nemá přinášet pouze smutek, ale více odhodlání a vlastenectví – vždyť Jeník (již odrostlejší) o několik let později vítá příjezd ostatků neznámého vojína od Zborova a představuje si, že jeho padlý otec je právě tímto zborovským neznámým vojínem.

Loučení s vojskem

Před návratem k rodinám se legionáři museli rozloučit se svými kamarády a spolubojovníky, s nimiž strávili tolik času. Bylo to možná stejně emotivní jako setkání s rodinami. Pro některé skončil vojenský život brzy, odcházeli po několika dnech v kasárnách na měsíční (případně šestitýdenní nebo tříměsíční) dovolenou a záhy byli demobilizováni. Karel Svoboda odkládal vojenskou uniformu beze všeho sentimentu: „Každý, kdo mohl, rád opouštěl kasárna. V civilu jsme měli volnost a svobodu, která nás okouzlovala. Svobodný stav občanský byl pro nás jakýmsi lékem, jenž nám měl přinést klid po tolikaletém zabíjení a bludném putování po světě. Chtěli jsme zapomenout na všechny útrapy a zklamání, jichž jsme byli obětmi a jež nám pobyt v cizině tak otrávil.“⁶⁵ Jeho popis nočních můr z úvodu tohoto článku však dokládá, jak zásadně ho válečná zkušenost poznamenala po duševní stránce.

Zřejmě nejemotivnějším momentem deníku Františka Prudila není vstup do legií, popis nějakého vítězství na Sibiři, dokonce ani okamžik překročení československých hranic, ale chvíle, kdy se loučil se spolubojovníky, s nimiž strávil minulé roky, v dobrém i zlém. Dojetí zřejmě ani neskryval, jak to učinil později při setkání s rodinou: „Loučení se nedá vypisovat, bylo ohromné, dojemné. Kluci se objímali, slzeli, no bodejt, když tolik roků spolu byli všichni jak bratři opravdoví, jeden druhému důvěřoval, těch veselých časů někdy, toho zase utrpení, zklamání, museli jsme vzájemně nést všichni společně.“⁶⁶ Loučení Karla Fibicha a jeho kamarádů s vojenskou uniformou v Českých Budějovicích bylo mnohem veselejší: „Dlouho do noci očekávají vojenské kavalce své spolunocležníky. Loučíme se s vojnou i s kamarády. Restaurace ‘U Slovanů’ je nabitá k rozvalení a zachvívá se veselým rykem, zvětšovaným zpěvními vložkami. Nedá se domyslit, kolik masa prasklo na všechny porce ‘vepřo-knedlo-zélo’, kolik sudů plzeňského proteklo pípami výčepního stolu. Vyprahlé vnitřnosti dožadovaly se také svého

64 MEDEK, Rudolf: Jeník Vašica. In: *Tamtéž*, s. 259–272, cit. s. 262.

65 SVOBODA, K.: *S víchřicí do dvou světadílů*, s. 204 (viz pozn. 3).

66 BRŮNA, O. – JURMAN, O. (ed.): *Deník Františka Prudila z ruské fronty...*, s. 70 (viz pozn. 24).

‘pomazání’, jehož jim válka tak dlouho odpírala.“⁶⁷ Takový Rudolf Raše se ale jen rozloučil s kamarády, nasedl do automobilu a vyrazil domů. Jeho příjezd byl asi natolik prost všech emocí a patosu, že „ještě dnes mi žena vytýká, že prý jsem přijel, jako bych se byl vrátil z výletu do Krče“.⁶⁸ Další legionář František Macoun byl při popisu této životní epizody více než stručný a věcný: „Dne 18. září 1920 se 4 korunami a půlkou chleba, které jsem při demobilizaci v Jičíně obdržel, vydal jsem se na cestu – do nového boje za živobytí.“⁶⁹

Konečně v rodném kraji, u rodiny...

Návraty válečných veteránů byly vždy obtížné. Českoslovenští legionáři se vraceli z fronty mnohdy i dva roky, zatímco válka pro ty, k nimž přicházeli, už dávno skončila. Jak se cítili, když po letech přijeli do rodné vesnice, do rodného města, stáli na prahu domova a byli jen vteřiny od náruče nejbližších? Co jim probíhalo hlavou? Vzpomínali? Báli se? S jakými pocity klepali na dveře, zvonili na zvonek, brali za kliku? Nechtěli se sebrat, otočit na patě a vrátit se do středu legionářského bratrstva, které jim nahrazovalo rodinu, ale rozpadávalo se s každou minutou pobytu ve vlasti?

Literární postava dobrovolce Maška z již zmíněného románu *Vítězství* by mohla ilustrovat, jak zřejmě vypadaly některé návraty z Rusi domů: „I on byl zaražen a nemohl se vpraviti do situace. Všecko mu připadalo tak cizí, vzdálené, studené a bylo tolik odlišné od těch představ, jež si kdysi v duchu vyluzoval. A přece je to tatáž kuchyně, kde se s Věruškou loučil naposledy, je to ona – jeho žena, je to i jeho Jiříček! Nic v okolí se nezměnilo, jediné čas, a ještě cosi neznámého postavilo mezi ně vysokou hráz, která je od sebe dělila.“⁷⁰ Zmiňovanou „vysokou hrází“ bylo podezření z ženiny nevěry, což byla jedna z věcí, která vojáky z Ruska děsila. Nevěra, rozpadlá manželství, úmrtí v rodině. A nemá asi smysl dodávat, že ani oni z Ruska nepřijížděli s čistým štítem. Legionář Mašek nakonec vítězí sám nad sebou, nad pomluvami a žárlivostí – slovo „vítězství“ v názvu románu, jehož je hlavním hrdinou, neodkazuje jen k „velkým dějinám“ (ustavení svobodného státu), ale hlavně znamená vítězství v osobním a rodinném životě.

67 FIBICH, K.: *Povstalcí*, sv. 5, s. 174 (viz pozn. 26).

68 IKA [RAŠE, Rudolf]: *Shrabky: Vzpomínky a feuilletony*. Praha, Pokrok 1929, s. 148.

69 MACOUN, František: Úryvky mých pamětí. In: STAŠKA, František (ed.): *Legionáři Sobotek*. Sobotka, Nadace rodného domu Fráni Šrámka 1998, s. 45. Studie vojenského historika Richarda Holmese ukazuje, že výše zmíněné pocity jsou společné vojákům mnoha válečných konfliktů, například britským parašutistům, kteří bojovali proti Argentincům na Falklandských ostrovech, nebo veteránům první i druhé světové války (HOLMES, R.: *Obrazy války*, s. 345 n.).

70 PRAŽSKÝ-SLAVKOVSKÝ, F. I.: *Vítězství*, s. 258.

Někteří navrátilci dokonce své obavy zveršovali; v následujícím příkladu plynou chmury z toho, že si dotyčný s sebou přiváží „zlatíčko“, ruskou manželku:

Rozkoš manželského ráje
pomalounku cestou taje,
zbylo-li cos ještě po ní.
Na myslí se mraky honí,
zda tam doma matka – táta
nezavrou před nimi vrata.⁷¹

Již zmíněný Karel Svoboda zachytil ve svých pamětech moment, jenž se stával obvyklým instrumentem popisu návratu domů – setkání s rodinou, jejíž členové se navzájem téměř nepoznávali. Líčí, jak „se důstojník mé roty Kalaš sešel se svým bratrem. Po několikaletém odloučení se bratři nepoznali; vždyť důstojník viděl svého bratra naposledy jako chlapce, a nyní před ním stál vzrostlý muž.“⁷² Měnili se nejen lidé, ale i příroda. Karel Fibich vzpomíná, jak se šel projít po zahradě svých rodičů a užasl, o kolik za téměř pět dlouhých let vyrostly stromy; utrl si hrušky i jablka a pochvaloval si jejich chuť, chuť domova. Návrat do vlasti z války mu připadal jako sen, stejně jako mnohým dalším veteránům. Sen, u něhož se báli, že se ho nikdy nedožijí.⁷³

Kolik emocí a zároveň cestovatelského prožitku legionářů se skrývá v jednoduché větě, kterou pronesl společník podplukovníka Vitalije Vaise, když spolu cestovali vlakem přes Tábor na Prahu: „...nahýbá se z okna a říká, že na Kamčatce není tak krásně.“⁷⁴ U Vaise se objevují také stromy jako symbol změny, tentokrát v obráceném gardu než u Fibicha; starodávný košatý topol na jejich zahradě je poražen.⁷⁵ Veteráni tak možná nevědomky ilustrují vlastní vnímání délky svého odloučení od domova; byli tak dlouho pryč, až sama příroda se změnila. Současné by se to dalo vykládat jako symbol přetržení pouta s domovem: zatímco oni byli pryč, stromy rostly nebo mizely, nehledě na osudy a životy dobrovolců. Stesk v obou vzpomínkách je téměř hmatatelný.

Suvenýry z Ruska

Vzpomínky se často vracely k tomu, co si legionáři přiváželi z Ruska do vlasti, a nechyběl jim ironický tón. Fámy o tom, že s sebou vezou zlatý ruský poklad, vykonaly své. Mnozí domácí se údajně divili, když dobrovolci netahali z batohů

71 Š.: Bráška se zlatíčkem. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 244 (viz pozn. 27).

72 SVOBODA, K.: *S vichřicí do dvou světadílů*, s. 202.

73 „Všechno mi připadalo jako překrásný sen, který jsem nestačil svými city obejmout, sen, z něhož jsem si nepřál vůbec procitnout... A přece musel se rozplynout jako pára. Bylo zapotřebí se vzpamatovat a nalézt přechod přes propast doby, kterou způsobila v životě válka. Navázat počátek roku 1915 s koncem roku 1919. Kolik nitek bylo přetrženo!“ (FIBICH, K.: *Povstalci*, sv. 5, s. 181.)

74 VAIS, V.: *BOS*, sv. 4, s. 238 (viz pozn. 28).

75 *Tamtéž*, s. 241.

Masaryk byl pro dobrovolce postavou téměř mytickou. Asi jen málokdo z nich před válkou četl jeho knihy a znal hlouběji jeho názory, pro většinu však minimálně na počátku dvacátých let ztělesňoval jako zakladatel státu neotřesitelnou morální autoritu. Také on se mezi legionáři cítil jako „mezi svými“ – zde při přehlídce na Loretánském náměstí v Praze

hroudy zlata, a dobrovolci se zase podívovali nad tím, jak domácí na údajné zlato přišli. Všechno přioštrovala bájivost některých legionářů, případně jejich smysl pro humor. Rudolf Vlasák psal o legionáři, který si s sebou přivezl z Ruska manželku, a jeho sousedé se domnívali, že spolu s ní ještě pytel plný zlata.⁷⁶ Vlasák připomínal – stále stejný příběh – nevděk, nyní spojovaný se závistí: „Část českých lidí brzo zapomněla obětí, které legionáři přinesli pro věc vlasti. Jedni úmyslně, druzí z nevědomosti, ale všichni se škodolibostí jali se legionářům vyčítati i ten šat, v němž se vrátili... Část lidí vybábila si pravé pohádky o bohatství. Mluvílo se o množství peněz, milionářích, celých kusech zlata...“⁷⁷

Mnohdy však muži skutečně vezli velká zavazadla, v nichž se ukrývaly vzpomínkové artefakty na ruské tažení, suvenýry z cesty kolem světa nebo prostě jen předměty, o nichž se na cestách domnívali, že v Čechách jsou nedostatkovým zbožím (tabák, látky a podobně). Václav Valenta-Alfa s parodickým úsměvem popisoval příjezd fiktivního dobrovolce Francka Tichého do rodného kraje, kdy „hned při prvním kroku na rodnou půdu musil se Francek zlobit. Místo objímání musil hned

⁷⁶ VLASÁK, R.: Poklad z Ruska. In: TÝŽ: *Veselá anabase brášky číslo X*, s. 292–306 (viz pozn. 20).

⁷⁷ Tamtéž, s. 299.

tátovi vyhubovat, co mu to jen mohlo napadnout vzít si jen korbu, proč že nevzal žebříňák? Kam složí teď ty všechny svoje drobnosti?“⁷⁸ Co vlastně si Francek s sebou z války přivezl? „A nesl si náš milý soused krásných věcí: plstěné pimy s krásnými růžovými malbami, tahací harmoniku, ovčí kožich-pološubku, čajník, samovar, vojenský kotlík na jídlo, dvě deky svázané řemenem, slamník památný, na němž prodělal celou slavnou anabázi a projel napříč Sibiří, zakřivenou kozáckou šavli, čerkeský handžár, pytel bomb na bílení doma a několik pytlíků slunečnicových semínek na louskání, bedničku machorky, a co jiných krásných věcí nesl! Věřte, nemám-li po ruce přesný seznam, nemohu v té hromadě věcí vše pouhýma dvěma očima postřehnouti, a i kdybych postřehl, co by to bylo platno, když by sotva celá tato kniha stačila na seznam všech těch věcí!“⁷⁹ Budiž řečeno, že Francek Tichý z citované povídky s sebou nepřinesl jen nepřeborné množství předmětů, ale také neuvěřitelné historky, například o strašlivých mrazech na Sibiři.⁸⁰

Vyrovňávání ideálů s realitou

Úvodem citovaný Metoděj Pleský se nedlouho po umístění 4. střeleckého pluku Prokopa Holého v posádce v Hradci Králové a Josefově podílel na vytvoření výzvy, která dobře ilustruje náladu mezi veterány ocitnuvšími se v důvěrně známém prostředí. V prostředí, které se již na druhý pohled jeví zcela nepochopitelné a v příkrém nesouladu s realitou vysněnou v Rusku. Prohlášení 4. střeleckého pluku určené vládě Československé republiky a národu nese všechny prvky legionářského kriticismu, a proto si zaslouží být z větší části ocitováno: „Po našem příjezdu do vlasti shledali jsme poměry v Československé republice v úplném rozporu s tou touhou a představou po sjednocené práci a poctivé snaze všech stran o všeobecné blaho československého lidu, jakou jsme si vysnili v dlouholetém odloučení v cizině a za niž tisíce legionářů prolévalo (*sic*) krev. Vidíme, že národ žije ve znamení stranických vášní a nesmiřitelných politických bojů, tedy v tom, v čem se zmítá již po několik let bratrský národ ruský a čeho jsme byli očitými svědky. Výsledek naší rozháranosti se jeví především na Slovensku a my vidíme, že slovenský lid každý den víc a více se nám odcizuje. Legionáři se setkávají dnes s nevděkem a neporozuměním a stávají se terčem útoků jednotlivců i stran, které, nepřinesše pro vlast

78 VALENTA-ALFA, Václav: Francek Tichý vypráví svým rodákům o Sibiři. In: TÝŽ: *Sibiřské jedovatosti*. Brno, Moravský legionář 1935, s. 129.

79 Tamtéž, s. 130 n.

80 „Tam, kamaráde, je zima, že už ji počítají jen na grádusy, a když začne ta pravá sibiřská, bývá až šestaosmdesát grádusů pod nulou. V takových mrazech všechno zmrzne – mlíko kravám ve vemenech, ptáci přimrzají k mrakům, vařící voda na kamnech je jako rampouch, plamen nepálí, protože je zmrzlý na roh, oči zamrznou, že máš na nich tabulky, jako bys měl brejle. Vyleješ-li z okna hrnec vody, voda cestou na zem zmrzne a zůstane trčet do třetího poschodí rampouch, že po něm můžeš slézt jako po tyči k zemi. Kdybys v takovém mraze šmátl si rukou na nos, udrolí se ti v prstech jako kus tvarohu. Přimrznout nohama a hlavou k pelesti, to už není docela nic divného.“ (Tamtéž, s. 136.)

Po přehlídkách, po ovacích (jako zde v Olomouci) vojáci zmizeli v kasárnách. Někteří republiky sloužili v uniformách dál, jiní se vrátili k předválečným povoláním. Všechny čekal zcela jiný svět, než který opouštěli, když odjížděli před lety do války

obětí, vrhají na bojovníky za svobodu a lepší příští národa hanu a špínu pomluv a chtějí dokonce si osobovat rozhodující právo o legionářích, kteří bez rozdílu politických stran měli jen jednu ideu: 'Svobodu a blaho národa'.⁸¹

Zajímavé je přirovnání situace v republice k ruským poměrům, které se jinak v legionářských textech příliš často neobjevuje. Navíc (jak zaznívá dále v prohlášení citovaném v poznámce) pisatelé vyčleňují z „legionářů“ všechny kromě sebe samých – legionářů ruských. Šlo zpočátku o obecnější problém v legionářských organizacích, které se rozdělovaly nejen podle politické příslušnosti, ale také podle „národnosti“ (tedy země působení). Je důležité dodat, že vojáci si do vlasti přenesli velmi citlivé vnímání délky své služby v zahraniční armádě. Ti, kteří přišli do vojska

81 Pokračování: „V důsledcích toho prohlašujeme: Souhlasíme plně s prohlášením bratří 1., 2. a 3. pluku I. střel[ecké] divize a zavazujeme se k svorné a konsolidované spolupráci. V zájmu jednotného postupu všech legionářů žádáme co nejdříve svolání sjezdu ruských legií, jehož cílem bude paralyzování protichůdných snah 'Svazu' a 'Družiny' a sjednocení všech legionářů k společné práci pro blaho celého národa. Protestujeme rozhodně, aby si kterákoliv politická strana osobovala právo na legionáře, neboť legionáři bojovali za celý národ a jemu též patří. Věrní ideám toho, jenž nás vedl k svobodě a vítězství, slibujeme, že neochvějně budeme státi za naším milovaným prezidentem Masarykem a budeme mu pomáhati k vytvoření takové republiky, o jakou jsme s ním usilovali.“ (Citováno podle: PLESKÝ, M.: *Velezrádci*, sv. 5, s. 244 – viz pozn. 2.)

později (ať už z jakýchkoliv důvodů), byli vždy do jisté míry vysmívání veterány České družiny, případně veterány od Zborova.

Rezoluce vojáků čtvrtého pluku navazovala na širší iniciativu části veteránů, kteří hodlali dodržovat apolitičnost v legionářském organismu ve vlasti, což ale pochopitelně nečinili ani v předchozích letech na druhém konci světa. Někteří delegáti prvních tří pluků první divize (a následně i čtvrtého pluku) chtěli dát najevo nespokojenost se stávající situací (hlavně s politickými třenicemi), jejich iniciativa však neměla velký dosah ani takový ohlas, jak si sami představovali. Touha po apolitičnosti legionářských sdružení se odráží též ve stanovách a veřejných projevech Československé obce legionářské v následujících letech, bylo to ale spíše zbožné přání než realita.

Jindy civilně se vyjadřující Rudolf Vlasák vložil do úst jedné své románové postavy dosti patetickou promluvu, která zrcadlila některá emotivní legionářská vyjádření: „Ano, bratře, stmívá se nad tou naší matičkou, stmívá! Zdá se mi, že to krásné slunce svobody má skvrny. Nemůžeme se na ně dívat začouzeným sklem, ale cítíme je na sobě a v hospodářském životě našeho lidu, našeho státu. Prožíváme, bratři, i teď ještě velikou dobu národního vývoje a konsolidace. Máme ukázat tvůrčí sílu. K tomu je třeba energie. Je pravda, máme jí dost, ale zdá se mi, že jí příliš plýtváme pro malichernosti. Korupce, sobectví, pokles morálky! To jsou, bratři, stíny dnešní veliké doby. Zaplašme je, jako v Rusku!“⁸² Lze s úspěchem pochybovat, že by se jakýkoliv legionář vyjadřoval k soudobým problémům v prosté rozmluvě s přáteli třeba v hospodě stejně vypjatým způsobem, přesto kontrast mezi ideálem a realitou, korupce a sobectví byly tématem většiny legionářských stesků.

Na druhou stranu po návratu do vlasti dávali legionáři často průchod spíše zoufalství než odhodlání (třebaže šlo mnohdy také o zpětnou projekci pisatelů). Dobrovolc Jarolím Fiala bezpochyby vystihl náladu mnoha spolubojovníků, když si zapsal do deníku: „Nevím, jak to přijde, tak jak jsme se hrozně těšili na drahý domov, tak dožili jsme se zklamání. A myslím, že kdyby nám byli řekli, kdo chce zpět do Ruska, že by většina šla bez rozpaků. Tak jsme si osvobozenou vlast nepředstavovali. Dle nářku a stížností obyvatelstva vžilo se u nás darebáctví a keřaství, jako snad nikde jinde... Jsem doma! A stojím zde úplně bez prostředků, bez zaměstnání. Taková je odměna většiny z nás, kteří jsme se obětovali pro blaho druhých.“⁸³ V záznamu ve Fialově deníku se objevuje prvek rusofilství, tak důležitý pro pochopení samotného fenoménu legionářství. Převrácení obrazu bylo dokonáno: zatímco v Rusku se muži dovolávali Čech, v Čechách se dovolávali Ruska.

Typická je vzpomínka legionáře Jožky M. srovnávající uvítání ve vlasti s přivítáním v Jekatěrinburku, poté co jej dobrovolci osvobodili z rukou bolševiků: „Hned jsme jeli k cíli (ku Praze ale ne), ke Kroměříži. Tam uvítání dosti slabé, většinou představitelé korporací. Lid – myslím prostý lid – nepřišel. Vzpomněl jsem si zase

82 VLASÁK, Rudolf: *Stíny velké doby: Román z legií*. Praha, Za svobodu 1930, s. 344.

83 Z deníku legionáře Jarolíma Fialy. In: PSÍKOVÁ, Jiřina a kol (ed.): *Českoslovenští legionáři: Rodáci a občané okresu Jindřichův Hradec*. Jindřichův Hradec, Okresní úřad Jindřichův Hradec – Státní okresní archiv Jindřichův Hradec 2001, s. 28.

na Rusko, jak u Jekatěrinburku nás celé obce vítaly s ikonami a pohostily chlebem a solí.“⁸⁴

Sergej Řehounek si po příjezdu s transportem invalidů do Prahy sarkasticky povzdechl: „Kdyby hoši na Sibiři viděli tu lásku, jíž jsme zde zahrnuti, byli by klidnější a nespěchali tolik s odjezdem.“ A dodal: „Tak mne napadá, jak mohli jsme najít pochopení u carského Ruska – u drobného ruského člověka jsme je našli – když nenalézáme ho u svých lidí, pro které jsme konec konců snášeli všechny ty slasti a strasti vojenského života v cizině...“⁸⁵ Spišovatel Václav Kaplický vzpomínal na spolubojovníka sedícího v Terstu u svých zavazadel a popíjejícího červené víno, jak k němu vedl trpkou řeč: „Venco, kdyby tady tak byly dvě koleje a jedna z nich šla do Prahy a druhá do Ruska, na mou duši: kufr s tím vším kořením poslal bych do Prahy a sám bych jel rovnou – do Ruska.“⁸⁶

Rozporné pocity k oběma „vlastem“ vytvářejí rozsáhlý a vrcholně komplikovaný prostor, v němž se vyvíjela podstatná část kolektivní mentality této sociální skupiny. Rusofilství bylo bezpochyby pouhou součástí českého nacionalismu legionářů. Možná se nabízí nijak přehnaně odvážná hypotéza, že intenzita jejich lásky k Rusku či Čechám (Československu) byla nepřímou úměrnou geografické blízkosti k jedné či druhé zemi v danou chvíli, jak to odpovídalo idealizaci domova i „bratrské slovanské velmoci“. Stejně pocity, jen snad trochu vyostřenější, vyjadřuje anonymní báseň s výmluvným názvem „Vám“, otištěná v legionářském časopise *Sibiřská 5*. Za ocitování stojí alespoň její první sloka:

Čekali jste na nás?
Věřili jste v nás?
My víme, co nás bolí.
Nebáli jsme se nikoho
a vlastního národa se bojíme.
Byli jsme ozbrojeni
a doma nám svázali ruce.
Rozstrkali nás po jednom, po dvou,

Poslední díl legionářské pentalogie Karla Fibicha Povstalci s obálkou Aloise Ladislava Salače.

84 M., Jožka: První moje dojmy ve vlasti, s. 2 (viz pozn. 30).

85 ŘEHOUNEK, S.: Na lodi Archer, s. 158 (viz pozn. 56).

86 KAPLICKÝ, Václav: Návrat. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 187 (viz pozn. 27).

zacpali ústa
 a nadávají: nenažranci!
 Ale! I filmová epocha má svůj konec
 a pes, když ho dlouho kopou,
 chňapne po noze.
 Od nás čest dosud nikdo nekoupil
 a vděčit za to, co jsme udělali,
 nemusíme nikomu.

Zajímavý je ještě úplný konec skladby, psané na konci července 1925, kde se autor vrací k legionářskému mesianismu a obrazu legionářů jako těch, kteří mají vést zásadní změny v české (československé) společnosti:

Čekali jste na nás?
 Věřili jste v nás?
 Právě jsme vyrazili, připojte se!⁸⁷

Dobrovolci byli částí veřejnosti (a novináři) vnímáni nejen jako „svatí“, ale hlavně jako „spasitelé“. Jejich příchod měl narovnat množství problémů v mladé republice, i když oni sami si s sebou přinášeli problémy nové a vznikaly kolem nich mnohé třenice a potíže. Karel Svoboda to okomentoval velmi střízlivě, s přihlédnutím k oběma zúčastněným stranám: „Po návratu legionářů z ciziny očekávali mnozí, že dáme republiku v leccěms do pořádku. Zklamali se v nás, zklamali jsme se i my v nich. Vždyť jsme přijeli z Ruska vyčerpaní, naše nervy toužily po klidu, po odpočinku, proto jsme utíkali do ústraní a nijak nedychtili po veřejné činnosti.“⁸⁸ Povídka „Z těplušky do těplušky“, která Rudolfo Vlasákovi dala název i pro celou sbírku textů o legionářích po návratu do vlasti, charakterizuje několik typických stereotypních obrazů. Prvním je pochopitelně jejich zklamání z Československa, druhým nedocenení v očích domova, a v neposlední řadě pak i tíživá sociální situace, která vede několik postav povídky k rozhodnutí usídlit se v prázdných vlakových vagonech na nádraží (proto název „Z těplušky do těplušky“). *Těpluška* zde hraje roli symbolu něčeho lepšího, zdravějšího, legionářského bratrství a při zpětném

87 J.: Vám. In: *Sibiřská 5*, roč. 1, č. 4 (1925), s. 2.

88 SVOBODA, K.: *S vichřicí do dvou světadílů*, s. 205. Srv. dojem deziluze z jiné vzpomínky: „Po stanicích cestou, a zvláště v Č[eských] Budějovicích máme příležitost poslouchati úsudky domácích lidí a zaráží nás chlad, s jakým mluví o republice a vládě. Z jejich řečí poznáváme, že od nás ještě cosi očekávají, a to podle nich pořádek ve státě, jak si jej každý podle svého postavení a politické příslušnosti představuje. Jest to první naše zklamání při příchodu do vlasti, aby následovalo mnoho a mnoho dalších v době pozdější a aby přišly doby, že když tito první vojáci ještě ani neexistujícího státu nedali zaprodati svoje ideály, svoje přesvědčení politické špíně, se jim dokonce i spílalo.“ (KOHÁK, Josef: *Lodí „Silesia“*. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 179.)

Na město Olomouc měli legionáři většinou dobré vzpomínky. Tamní obyvatelé jim obvykle připravili tak vřelé uvítání (jako zde na Horním náměstí), že téměř i zapomněli na neuskutečněný pochod Prahou.

pohledu nekomplikovaných životů ve válečném Rusku, kdy vrcholem „ruskosti“ se stal samovar na čestném místě uprostřed odstaveného vagonu.⁸⁹

Dalším reprodukováným stereotypem ze života dobrovolce ve vlasti, odrážejícím údajně problematické přijetí v domácím prostředí, je jeho marná snaha sehnat jakékoliv zaměstnání. Tyto pokusy se mnohokrát ocitly v hledáčku legionářských satiriků a humoristů, jejich humor však nepostrádá jistý podtón hořkosti a zhrzenosti. Bylo by nutno podniknout mnohem komplexnější výzkum, z letmých sond se ale zdá, že situace legionářů jako sociální skupiny při jejich profesním uplatnění nebyla tak tragická, jak sami někdy sugerovali. Je pravdou, že pro legionáře bylo sice „rezervováno“ poměrně hodně pracovních pozic ve státní správě, přesto nebylo jednoduché je získat. Důvodem mohla být například chybějící kvalifikace uchazečů-veteránů, což hyperbolou paroduje opět Rudolf Vlasák: „Kdesi ptali se mne, jestli jsem katolík, jinde zda jsem fotbalista, a co hraju, tam zase, jestli umím spravovat telefony a zalévat zahrádky, zde opět, jestli umím krmit svině a pěstovat poštovní holuby. Krátce, všude něco, co já neznal. Teď už mám plnou bednu naučné literatury o krmení prasat, chytání ryb, pěstění domácích psů, společníka atd. Pak se

⁸⁹ VLASÁK, Rudolf: Z těplušky do těplušky. In: TÝŽ: *Z těplušky do těplušky a jiné houpačky*. Praha, Pokrok 1929, s. 45–56.

chodím dívat, jak se krmí. I paličky jsem si udělal a tluču ženě na plecháč. Ale to vše nestačí, vždy tu je něco, co neumím. A proto jsem bez místa.“⁹⁰

Údajná poválečná bída legionářů o práci funguje jako stereotypní obraz zejména právě u Rudolfa Vlasáka. Podobným způsobem zdůraznil rozpor mezi slíbenými místy ve státní správě pro legionáře a skutečností v povídce „Jak přijímali k policii...“⁹¹ Otázkou pro další podrobný výzkum zůstává, nakolik je tento stereotyp založen na reálných počtech nezaměstnaných legionářů a nakolik pouze na jejich (případně neodůvodněných) stížnostech. Existuje skupina románů (například Koptova *Třetí rota doma* nebo *Smějte se s bláznem*, Rosůlkovi *Veteráni republiky*), v nichž je neveselý meziválečný život dobrovolců popsán podrobněji.⁹²

Rudolf Vlasák se pokusil shrnout také některé negativní náhledy „civilistů“ na veterány: „Ono není všechno zlato, co se svítí! Ono bude mezi těmi legionáři hodně lumpů. Člověk není nikdy dost opatrný! Dobře my! My na nic nedáme! Člověk ty flance zná! Samá vlast, samý národ a hnedle by z nich člověk byl marod!“⁹³ Charakterizuje tak – možná nevědomky – to, co legionáři mnohdy vnímali jako citelný problém vlastní existence. Ve Vlasákově příběhu o návštěvě několika navrátilivších se dobrovolců v restauraci U Fleků v Praze se střetávají zkreslené představy domácích obyvatel o legionářích se skutečností unavených vojáků. Všechno končí hádkou a téměř rvačkou, poté co negativně vykreslený „domácí tlustý vlastenec“ obviní dobrovolce z nedostatečného slavofilství a zároveň si dělá legraci z jejich mluvy přesycené rusismy.⁹⁴ Podobně Jaroslav Fingl odkrývá „lidové mínění“ o legionářích promluvou několika „babek“ na pražském nádraží: „Náký pořádný lidi, nevezou si ani žádnou Rusku.“⁹⁵ Údajná morální zkaženost československých legionářů (v očích domácího obyvatelstva), symbolizovaná pohlavními chorobami a ruskými manželkami nebo družkami, by stála za pečlivější sondu. To platí ostatně o celkovém obraze ruských legionářů v československém myšlenkovém světě na počátku dvacátých let minulého století.

Nad častými stesky legionářů na vyprázdněnost velkých ideálů (vlast, národ) ve srovnání s očekáváním si lze klást otázku, zda tyto ideje byly skutečně tím jediným, nebo alespoň nejsilnějším motorem jejich konání v Rusku. Stejně tak můžeme poukázat na touhu legionářů vytvořit si vlastní obraz ideálních válečníků, což opět tvrdě naráželo na realitu. Tento pocit „zklamání z národa“ je zpracován i v básni sugestivně nazvané „Vděkem národ dluhy splácí...“, v jejímž závěru autor (opět anonymní) uklidňuje domácího čtenáře, že legionáři už dlouho nebudou „okupovat“ veřejný prostor:

90 TÝŽ: O místo. In: TÝŽ: *Veselá anabase brásky číslo X*, s. 290 (viz pozn. 20); srv. TÝŽ: *Naši kluci doma*, s. 396–420 (viz pozn. 1).

91 TÝŽ: Jak přijímali k policii... In: TÝŽ: *Z těplušky do těplušky a jiné houpačky*, s. 7–28.

92 KOPTA, Josef: *Třetí rota doma*, sv. 1–2. Praha, Čin 1935; TÝŽ: *Smějte se s bláznem*. Praha, Melantrich 1939; ROSŮLEK, J. V.: *Veteráni republiky* (viz pozn. 7).

93 VLASÁK, Rudolf: *Zrádce?? Román ze života legionářského*. Praha, Za svobodu 1929, s. 349.

94 TÝŽ: *Naši kluci doma*, s. 375.

95 FINGL, Jaroslav: V karanténě na Filipínách. In: ZEMAN, A. (ed.): *Cestami odboje*, sv. 5, s. 185.

Vojáci na této přehlídce mají na sobě parádní uniformy nejmodernějšího střihu z japonského sukna, z Japonska pocházejí i pušky Arisaka v rukou dobrovolců. Japonsko pro legionáře na Sibiři znamenalo spojení se světem a dovozce životně důležitých potřeb včetně léků a protetických končetin

Každý z nás drží pevně svou masku
 národu posílá dojemnou zkazku:
 „Mějte strpení, zanechte vření,
 mřem rychle, a přec jsme jen do...
 vymření.⁹⁶

Nabízí se srovnání s písní „Republiko, nebuď na mě zlá!“ (údajně se měla zpívat podle nápěvu písně „Ženo, ženo, nebuď na mě zlá!“), z níž cituji dvě závěrečné sloky:

Dneska po té velké štrapáci
 máme z toho jenom legraci
 a tak dále doba míjí,
 praví bratři v Rusku hníjí –
 nám tu zbyli páni bratranci.

Proto nebuď, Republiko, zlá,
 že zůstanu Sibirjakem já,
 že si dneska rvu jen vlasy
 a vzpomínám na ty časy,
 kdy si každý mohl říci: „Já.“⁹⁷

96 -ova: Vděkem národ dluhy splácí... In: *Sibiřská 5*, roč. 1, č. 4 (1925), s. 5.

97 ČERNOHORSKÝ, V.: Republiko, nebuď na mě zlá. In: *Tamtéž* (červenec 1925), s. 15.

Závěrem

Předložená studie se pokusila nastínit základní tendence a momenty v zobrazování příjezdu československých dobrovolců z války do vlasti na základě jejich vlastních vzpomínek, autobiografických románů a jiné literární tvorby. Není přitom snadné se vymanit z negativního náhledu na mladou Československou republiku a její poválečnou společnost, jaký se objevuje v převážné většině legionářských textů. Hyperkritičnost legionářů je však již dobře známá a pochopitelná z jejich předchozího působení v Rusku. Rusko na jednu stranu milovali, a na druhou stranu zatracovali. Jak plyne z předešlého výkladu, stereotyp Ruska jako vzoru k nahlížení Československa se s jejich návratem domů neztratil. V Rusku to zase fungovalo právě naopak, Čechy byly vždy měřítkem všeho ruského.

Tato studie by chtěla být jen drobnou předehtou nutného dalšího výzkumu, jenž by měl zahrnovat rozsáhlé sondy do zákonodárství, sociální reality nebo umění první Československé republiky (zejména z pohledu „nelegionářů“). Pouze tak bude možné vytvořit plastický obraz pozice legionářů (a její reflexe i sebereflexe) v meziválečném období. Metodologickou otázkou přitom zůstává, nakolik sevřenou sociální skupinu legionáři v mírovém Československu tvořili, zda legionářská zkušenost nebyla jediným pojítkem mezi nimi. A tato otázka možná bude stát u zrodu celé monografie, která by mohla doplnit a snad i prohloubit poznatky výše uvedené knihy Jana Michla *Legionáři a Československo*.⁹⁸

98 Viz pozn. 12. Vedle legionářů je ovšem nutné soustředit se také na „druhou stranu“ válečného konfliktu, v němž šlo o československou samostatnost, tedy na – početně převažující – muže sloužící v rakousko-uherské armádě. K důležitým publikacím z poslední doby zde patří monografie Jiřího Hutečky *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918* (Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2016).